

Ο ΝΟΥΜΑΣ,

ΒΓΑΙΝΕΙ ΚΑΘΕ ΚΕΡΙΑΚΗ

Διευθυντής: Δ. Π. ΤΑΓΚΟΠΟΥΛΟΣ

ΓΡΑΦΕΙΑ: ΔΡΟΜΟΣ ΙΠΠΟΚΡΑΤΗ, άρ. 11, ΑΘΗΝΑ.

Συντρομή χρονιάτικη: Για την Ελλάδα και για την Κρήτη δρ. 10. Για το έξωτερικό φρ. χρ. 12 ',-. —Για τις επαρχίες δεχόμαστε και τρίμηνες συντρομές (3 δρ. την τριμηνία).—Κανένας δε γράφεται συντρομητής ἄ δε στείλει μπροστά τη συντρομή του.

20 λεπτά το φύλλο, 20.—Τὰ περασμένα φύλλα πουλιούνται στο γραφείο μας στη διπλή τιμή.

Βρίσκεται στην Αθήνα σ' ὅλα τὰ κίωσκια, και στις επαρχίες στα Πραχτορεία τῶν Ἐφημερίδων.

ΠΑΡΑΓΡΑΦΑΚΙΑ

ΠΑΛΙΟ ΥΛΙΚΟ — ΠΑΝΟΥ ΣΤΗ ΒΡΑΣΗ ΤΟΥ—ΟΙ ΚΟΡΟΜΗΛΟΠΛΗΧΤΟΙ—Η Ο ΡΕΠΟΥΛΗΣ Η Ο ΖΥΜΠΡΑΚΑΚΗΣ.

ΤΟΝΕ θέλαμε κάπως περισσότερο ριζοσπάστη τὸν κ. Βενιζέλο σὲ μερικά ζητήματα, και μάλιστα στὰ πρωσιικά. Ἦρθε νὰνορθώσει. Ἦρθε δηλ. νὰ γκρεμίσει και νὰ δημιουργήσει, γιατι αὐτὸ πάνω κάτω σημαίνει ἢ περίφημη λέξη πού ὄλι σήμερα τὴ λένε και τὴ χαίρουνται. Μὰ ἀνόρθωση μὲ τὸ παλιὸ ὕλικό, τὸ μουχλιασμένο πιά, δὲ γίνεται. Χρειάζεται καινούριο ὕλικό, και τέτιο ὕλικὸ θάβρῆσαι εὐκολα γύρω του, ἔτσι νὰκανε μιά, και νὰπλωνε λίγο τὰ χέρια του.

Δὲ θέλουμενὰ ποῦμε μόνο για τὸ Νομάρχη τῆς Πάτρας πού τόσο καιρικά, και κάπως ἐγκληματικά, φέρθηκε στοὺς προχτεσινούς σεισμούς και πού ξακολουθεῖ νὰναι ἀκόμα Νομάρχης. Δὲ θέλουμε νὰ ποῦμε μόνο για μερικούς ἐκλογικούς σὺδασμούς πού ἀρχηγεντήκανε ἀπὸ παλιούς χιλιοκοσασμένους πολιτικούς. Μένουν ἀκόμα τόσοι τέτιοι στις κορυφές τῆς Πολιτείας και τῆς ὑπαλληλίας πού βλέποντάς τους κανείς ρωτιέται «Μωρέ, μὲ δαύτους θὰ γίνει ἢ ἀνόρθωση;»—μένουν τόσοι και τόσοι τέτιοι πούπρῆπε νὰχουν ξεκουμπιστεῖ ἀπὸ τὴν πρώτη στιγμή για νὰ καθαρῆσαι ὁ τόπος και νὰρχινήσει τὸργωμα για τὴ σπορά τῆς καινούριας πολιτικῆς ζωῆς.

*

ΑΝ τύχει και βρεθεῖ κανείς και μὰς πει «Ὅλ' αὐτὰ θὰ γίνουνε, μὰ σιγά σιγά, κ' ἕνα ἕνα, και ὄχι ἀτόματα και μονομιάς», δὲ θὰ δυσκολευτόνε και πολὺ νὰν τοῦ δώσουμε τὴν ἀπάντηση:

— Σὰ δὲ γινέκανε σήμερα, πού ὁ λαὸς ὅ,τι ἐρχότανε ἀπὸ τὸ Βενιζέλο θὰν τὸβρῆσαι ἀνεξέταστα καλά φερμένο, πὸς θὰ μπορέσουνε νὰ γίνουνε αἴριο, πού ὁ λαὸς, σὰν ἄστατο πρῶμα πού εἶναι, θάρχινήσει νὰ σχολιάζει και νὰ συζητεῖ τὸ κάθε τι πού θὰ γίνεται;

Πάνου στη βράση του κολνάει τὸ σίδερο και φρβούμαστε πὸς τὸ σίδε,ο, τὰβρῆσαι νὰ κρυώσει.

*

ΒΓΗΚΕ και μιά καινούρια λέξη, **Κορομηλόπληχτος.**

Ἔστι δὲ Κορομηλόπληχτος ὁ σφοδρισμένος κενὸς πού, για νὰ ὑπετχουν τὰ σοφὰ οικονομολογικά μέτρα τοῦ κ. Κορομηλά, κνηγιέται ἄγρια ἀπὸ τοὺς ἡμεζους χωροφύλακες.

Ἡ Κυβέρνηση πού γνοιάστηκε τόσο τοὺς Μωραῖτες σεισμόπληχτους και τοὺς ἔστειλε τὰ χρειάζόμενα τσαντήρια, δὲ θὰ στείλει και μερικά τσαντήρια στοὺς Ἀθηναίους Κορομηλόπληχτους πού δὲν τοὺς χωροῦνε πιά οἱ φυλακές:

*

Ἢ θὰ παυτεῖ ὁ Ζυμπρακάκης ἢ θὰ παραιτηθεῖ ὁ Ρέπουλης. Ἔτσι τουλάχιστο τὸ βάλανε τὸ ἀστυνομικό μὰς ζήτημα οἱ φήμερίδες.

Και τὸ σχολιάζουμε: Για νὰ θέλει νὰ παραιτηθεῖ ὁ Ἔπουργὸς τῶν Ἐσωτερικῶν, πᾶει νὰ πει πὸς ὁ διευθυντῆς τῆς Ἀστυνομίας πρέπει νὰ παυτεῖ. Και για νὰ πρέπει νὰ παυτεῖ ὁ διευθυντῆς τῆς Ἀστυνομίας και νὰ μὴν παύεται, πᾶει νὰ πει πὸς ἔχει δυνατούς προστάτες, και ἀνίμεσα στοὺς Ἔπουργοὺς ἀκόμα.

Μὰ δυνατοὶ προστάτες και Ἀνόρθωση εἶναι δυὸ πράματα ἀταίριαστα—και νὰ μὰς συμπαυάτε.

ΛΑΣΚΑΡΑΤΟΣ

ΚΑΙ ΒΑΛΑΩΡΙΤΗΣ⁽¹⁾

(Ὁμιλία πού ἔγινε στη «Φοιτητικὴ Συντροφία» στις 12 τοῦ περυσμένου Δεκεβρη.)

Ἢίτε ἀπὸ συνήθεια, ἔιτε ἀπὸ ἀφορμὴ βαθύτερη, δὲν μπορῶ, καθὼς θέλω, νὰ παραστήσω τὴ γνώμη μου ἢ τὴ σκέψη μου, παρὰ μὲ τὸ λόγο τὸ ριμένο στὸ χαρτί, ὄχι μὲ τὸν πρόχειρα μιλημένο. Ἔτσι, ἀναγκάζομαι νὰ σὰς διαδάσω τὴν ἑμιλία μου τούτη, μὲ τὴν ἐπίδα πὸς δὲ θὰ σὰς κουράσῃ. Μὰ πάντα καλότυχος ἐκεῖνος εἶναι πού κατορθώνει νὰ κλείσῃ στὰ γραμμένα του κάτι ἀπὸ τὸ λεύτερο τὸ σάλεμα και ἀπὸ τὴν κυματιστὴ ζωὴ τοῦ πρόχειρα μιλημένου λόγου.

*

Κοντεύει τώρα χρόνος ἀπὸ τὸν καιρὸ πού πρωτάκουσα πὸς συστήθηκε ἡ Συντροφία σας, και μὲ τί σκοπό. Τὸ ἀκουσμα μὲ χαροποίησε και ἔθελα ξαναθυμῆθηκα τοὺς στίχους τούτους τῆς «Ἀσάλευτης Ζωῆς».

Ἦ λιγοστοὶ και διαλέχτοι και ἀρίφηνοι αἴριο ἴσως. εἶναι μιά Ἀλήθεια καιου ἐδῶ πού τὴ χτυπῆ τὸ νῆπος. εἶν' ἐδῶ πέρα μιά Ὁμορφιά πού ἢ καταφρόνια δένει, κ' εἶν' ἐδῶ πέρα μιά Ἀρετὴ δειλὴ και ντροπιασμένη.

(1) Ἡ ἑμιλία τούτη πρέπει νὰ ἐννοηθῆ γὰν ἕνα κερᾶ-λαο μονάχα, βγαλμένο ἀπὸ τὴ δοκιμὴ μῆς πλατεῖας μελέτης για τὸ Βαλαωρίτη.

Ἦ νέοι, ὡ πρωτοξυπνητοὶ σὺ φῶς, χαρὲς τοῦ Ἄπριλι.
ἀπὸ τοὺς πράσινοὺς κορμούς γίνοντ' οἱ ἄσπροι στύλοι.
Στὴ χῶρα ἔσεῖς οἱ λειτουργοὶ καὶ οἱ λατρευτάδες εἰστε·
δὲ φάνει. Ἐμπρός! γιὰ τοὺς θεοὺς, ὦ νέοι, καὶ πολεμήστε!

Ἄπὸ τότε βάλθηκα νὰ συγκοινωνήσω μαζί σας.
Ἐνα γράμμα, τὸ πρῶτο, μὲ τὸ μέσο τοῦ «Νουμά»,
εἶχα τὴν τιμὴ νὰ στείλω πρὸς τοὺς νέους τῆς «Φοι-
τητικῆς Συντροφιάς». Μὰ δὲν εἶτανε παρὰ τὸ πρῶ-
το δεῖγμα κι ἄλλων ἀδερφιών του πού δὲν πῆ-
ρανε σάρκα. Γιατὶ ἔτσι σχεδὸν πάντα μοῦ τυχαί-
νει. Κάθε σκέψη πού ζωηρὰ μὲ κυριεύει καὶ πού
δρέγεται: νὰ ξετυλιχτῆ σὲ κάποιο εἶδος καὶ σὲ κάποιο
κάλλος, ποτὲ δὲ μοῦ ἔρχεται μόνη: κοπαδιστὰ θὰ
τὴν ἀκολουθήσουν, τὸ ἓνα πίσω ἀπὸ τὸ ἄλλο, στο-
χασμοὶ καὶ σχέδια, συγγενάδια τῆς, μὲ τὴν ἴδια τὴν
δρεξὴ τοῦ ξετυλιμοῦ. Συντροφίες δουλεύουνε μέσα
μου σὰν τὴ δική σας. Ὅμως ἀπὸ τὰ συντροφικὰ
τοῦτα φαντάσματα λιγοστὰ μονάχα κομμάτια βλέ-
πουνε τὸ φῶς καὶ γίνονται πλάσματα. Γιατὶ μέσα
μου, ἀγνάντια στὸν πρόθυμο δουλευτῆ πού ζητᾶ
γοργὰ νὰ κάμῃ νὰ στρέξῃ τὸνεῖρο τοῦ ἔργου του,
ἀντίμαχος πάντα στέκετ' ἓνας ἀκαμάτης δοῦλος τοῦ
ὄνειρομοῦ, σκλάβος πού ὄλο ἀργεὶ καὶ ὄλο ὕστερα
φθυρίζει, ποτὲ του τῶρα· κ' ἔτσι ὅ,τι κι ἂν κατώρ-
θωσα ὡς τὰ τῶρα νὰ τραβήξω ἔξω ἀπὸ τὸν κόσμο
τὸ μέσα μου — (κ' ἔχω τὴ συνείδηση πόσο τὸ κα-
τόρθωμα εἶναι μισὸ καὶ πόσο πρέπει νὰ μὲ κάμῃ
νὰ τὸ συλλογίζουμαι μπροστὰ στὴν ἐργασία κάποιων
ἄλλων πού ἤρθαν πρὶν ἀπὸ μὲ καὶ πού ἤρθανε μα-
ζὶ μ' ἐμὲ καὶ πῶς πολλὸ κίποιον ἄλλων πού ἤρθανε
καὶ πού θάρθουν ὕστερ' ἀπὸ μέ—) ἔ,τι κι ἂν κα-
τώρθωσα ὡς τὰ τῶρα δὲν εἶναι παρὰ τὸ ἀποτέλεσμα
τοῦ πόλεμου πού σταίουνε μέσα μου τὰ δυὸ ὑπο-
κείμενα πού κάνουν τὸ ἐγὼ μου: ὁ δουλευτῆς καὶ
ὁ μελλητῆς, (γιὰ νὰ θυμηθοῦμε καὶ τὴν ἀρχαία
μας). Καὶ τὸ κακὸ ἀγιάτρευτο, ὅταν κανεὶς περάσῃ
τὰ πενήντα. Μονάχα μὲ πρηγορᾶ ἢ σκέψῃ πῶς
πῶς μέσα ἀπὸ τίς ἀπορίες κι ἀπὸ τὰ παράπονά μας,
βαθύτερα, μέσα μας, κάπου, βρίσκειτ' ἓνας ἀγαθο-
δαίμονας πού μᾶς ξεδιαλεῖ τίς ἀπορίες μας καὶ μᾶς
ἁρμονίζει τὰ παράπονά μας καὶ μᾶς λέει: πῶς κι
αὐτὰ τὰ ἐλαττώματα δὲν εἶναι παρὰ σὰν κάποιος ἀ-
ναπόφευγος ὄρος γιὰ νὰ κινήθουν καὶ γιὰ νὰ ζή-
σουν κάποια χαρίσματα: πῶς μιὰ λογικὴ, θέλουμε
δὲ θέλουμε, μᾶς κυβερνᾶ: πῶς κι αὐτὸ τὸ λίγο, κι
αὐτὸ τὸ τίποτε πού κατάφερα στὴ ζωὴ μου, ἄξιο
γιὰ νὰ τὸ προσέξῃ κανεὶς, δὲ θὰ μοῦ δίνονταν ἄλ-
λιως νὰ τὸ καταφέρω παρὰ μὲ τὸν ἀδιάκοπο τοῦτο
πόλεμο τοῦ ἀνέμελου καὶ τοῦ δουλευτικοῦ, τοῦ καρ-
περοῦ καὶ τοῦ χαμένου, μέσα μου.

Καὶ νὰ ποιὸς εἶναι ὁ λόγος πῶς ἀπὸ τὰ γράμ-
ματα πού λογάριζα νὰ σᾶς στείλω δὲ μοῦ στάθη-

κε βολετὸ παρὰ ἓνα μόνο νὰ ἐτοιμάσω καὶ πῶς
ἀπὸ τὰ λογῆς θέματα πού εἶχα σὲ νοῦ μου εἶτε
νάγγιξω μόνο, εἶτε νὰ ξεδιπλώσω μέσα στὰ γράμ-
ματα τοῦτα, θέματα πού ἴσως θὰ σᾶς δύναν ἀφορμῆ
νὰ σταματήσετε ἀπάνου τους καὶ νὰ τὰ μελετήσετε
καλλίτερα καὶ πλατύτερα, τώρα μάλιστα, καὶ στὴν εὐ-
γενική σας ὑπακούοντας πρόσκληση, ἀδράχνω τὴν
εὐκαιρία νὰ διαλέξω κάτι τι καὶ νὰ τὸ κάμω ἀντι-
κείμενο τῆς ἐμιλίας μου μὲ τὴν ἐλπίδα πῶς ἐπι-
δήποτε σχετίζεται μὲ τὴν ἰδέα πού σᾶς κυβερνᾶ, μὲ
τὴ διπλὴ τὴν ἰδέα, τῆς ζωντανῆς γλώσσας πού θέλε-
τε νὰ στηρίζετε, τῆς συντροφιάς πού πλέκετε, καὶ
πῶς δὲ θὰ σᾶς κάμῃ νὰ βαρεθῆτε, ἀκούγοντάς το.

*

Ἄπὸ τότε περασμένα πενήντα, καὶ πῶς πολλὸ,
χρόνια. Γιὰ μιὰ συντροφιά (θὰ σᾶς πῶ πού πλέ-
χτηκ' ἐκεῖνο τὸν καιρὸ. Μὰ συντροφιά, ἢ πῶς λιγάν-
θρωπῆ πού δόθηκε κανενὸς νὰ χαρῆ. Συστήθηκε,
ἄθελα σχεδόν, ἀπὸ δυὸ μονάχα. Μὰ ὅσο λιγοστὴ
τόσο καὶ σημαντικὴ. Οἱ ἄνθρωποι, τὰ πρόσωπα τῆς
συντροφιάς αὐτῆς: Ὁ Βαλκωρίτης καὶ ὁ Λασκαρά-
τος. Αὐτὸ ποιητῆς, δυὸ λογογράφοι, δυὸ ἀγωνιστῆς,
πού, ἀνάλογα μὲ τὸν καιρὸ πού ζήσανε, πολλὰ κα-
τορθώσαν γιὰ τὴν προκοπὴ τῆς νέας ἐλληνικῆς λο-
γοτεχνίας, γιὰ τὴν ἀναγνώριση τοῦ ζωντανοῦ λό-
γου. Τὰ γενικὰ τοῦτα γνωρίσματα τοὺς ἀνταμιώ-
νουν. Ὅμως ἄλλα σημάδια στὰ καθέκαστα, τοὺς χω-
ρίζουν. Πόσο διαφορετικοὶ ὁ ἓνας ἀπὸ τὸν ἄλλο!
Ὁ ἐνθουσιαστικὸς καὶ λαμπερόχρῳμος ψάλτης τῶν
ἁρματωλῶν, ὁ ποιητῆς μὲ τὰ «Μνημόσυνα», ὁ νεα-
νικὸς ἀκόμα τότε καὶ κάπως ἀκημάτιστος καὶ ρω-
μαντικὸς καὶ βυρωνικὸς καὶ περισσόλογος τραγουδι-
στῆς τῆς «Φροσύνης», ὁ στοχαστικώτερος ὕστερα μὲ
τὴν ὀριμώτερη τέχνη καὶ μὲ τὴν παλληκαριά πάν-
τα ραψῶδες τοῦ «Διάκου», καὶ τοῦ «Ἀστραπόγιαν-
νου». Ἄπὸ τὴν ἄλλη τῆ μεριά ὁ στενοστόχαστος
κάπως καὶ πεισματάρης, μὰ καὶ γερός ἐκεῖ πού
σταματοῦσε κ' ἔδλεπε, νοῦς τοῦ σατυριστῆ τοῦ «Πνί-
χτη» καὶ τῆς «Βάρκας Κανονιέρας», τοῦ περιγε-
λαστῆ τοῦ Ἀηξουριοῦ καὶ τοῦ Καυγᾶ τοῦ Ἀχιλλέα,
ὁ ὀρθολογιστῆς καὶ πάντα διαμαρτυρούμενος, καὶ γιὰ
τοῦτο παράξενος καὶ ἀχώνευτος μέσα σὲ κλίκες
τραβημένους καὶ ὑπνωτισμένους ἀπὸ τὴν πρόληψη κι
ἀπὸ τὴν κατάχρηση: ὁ ἔξσκεπος βωμολόχος καὶ ὁ
ντροπαλὸς ἠθικολόγος, ὁ εὐλαβοῦμενος τὰ θεῖα πε-
ρισσότερο ἀπὸ τοὺς γῦρο του τακουνάδες, καθῶς
ὠνόμαζε τοὺς νοικοκυρέους συντοπίτες του, μὰ γιὰ
τοῦτο καὶ ἀφωρισμένος καὶ περιφρονημένος ἀπὸ τὴ
γῦρο του στενοκεφαλιά καὶ τὸν ταρτουφισμό τὸν κα-
θιερωμένο. Στιχοουργὸς ἐπιδέξιος καὶ σὲ εἶδος του
μᾶσταρας, τὰ ζητήματα τῆς ποιητικῆς τέχνης καὶ

της στιχουργικής ξεχωριστά φιλολογώντας τα, πιδ πολύ από τόν κάπως αφρόντιστο Βαλαωρίτη, μά κατά βάθος νοῦς πεζολογικός, πού δέν ἐννοιωθε και πολύ από τήν ἀγνή καλολογική συγκίνηση, πού δέν ἔπινε από τό κρασί της θείας ὁμορφιάς, κι ἂν ἔπι- νε, δὲ μελοῦσε ἠθικολόγος πιδ πολύ παρά ποιη- τής, σατιριστής πιδ πολύ παρά ἠθικολόγος· ἡ ποιή- ση τοῦ παρουσιάζοταν ὡς μέσο γιά νά ὑπελήθη, και τήν ποιητική τήν καλλιεργοῦσε γιά νά βοηθή- ση τήν ἠθική. Ἄλλως τε και ὁ ἴδιος τὰ καταφρο- νοῦσε τὰ ποιητικά του ἔργα, και σάν, ὕστερ' από χρόνια, πήρε ἀπόφαση νά ἐκδώσῃ τὰ περίφημα «Στιχουργήματά» του. Ἐγραφε πρὸς τὸ Βαλαωρί- τη, στὰ 1881 : «ἡ ἔγδοσῃ δέν θέλει γίνεῖ ἂν δέν συναχθοῦνε οἱ ἀπαιτούμενες συνδρομές, και τὰ ἀν- τίγραφα πού ἔκαμα δέν θέλει διατηρηθοῦνε, ὡς ἀ- νωφέλευτα· ἐπειδὴ ἡ ἔκδοσῃ δέν γίνεται χάριν τῶν ποιήσεων, ἀλλὰ χάριν τοῦ ποιητοῦ.» Εἶχε συνείδη- ση της κάποιας ποιητικῆς ἀδυναμίας του. Γιατὶ και ἡ σάτιρά του, και μ' ὄλο της τὸ φάρμακι κάποτε και μ' ὄλα της τάγκάθια, δέν εἶταν ἡ ἀκριβότερου ποιού και ἀπὸ τὸ περίσσεμα τοῦ λυρισμοῦ φλόγα πού καιεῖ μέσα στὰ ἔργα τρανῶν παγκόσμιων ποιη- τῶν, Δάντηδων, Μπάϋρον, Οὐγκώ, Νίτσε, και τῶν ὁμοίων τους. Ἡ σάτιρά του, πιδ πολύ ἓνα λουκια- νικὸ κορόιδομα, μιά βολταιρική κακία, ἓνας ἀντί- λαλος ἰταλῶν, ὑποθέτω, στιχουργῶν περασμένων και- ϶ῶν· μά πάντα ξαναφτεμένῃ ἐδῶ σάν πρωτόπλαστη, ζωντανή, και χαρακτήρα γισμάτη. Εἶχε τὴ συνεί- δηση κάποιας ποιητικῆς ἀδυναμίας του και ξεθύ- μακνε στοὺς στίχους του και τὸ παράκανε καταφρο- νώντας τους. «Ἐπιθύμησα πάντα νάνεβῶ στὸν Παρ- νασσὸ — λέει στὸν πρόλογο της «Βάρκας-Κανονι- ἔρας» — και πάντα μεσοστρατής ὁ ἀνήφορος μ' ἐδά- ρυνε και γύριζα πίσω. Δέν εἶχα τὰ φτερά του φί- λου μου τοῦ Βαλαωρίτη.»

Γιά τοῦτο, ἂν ἔχῃ τὸ πιδ ὁμορφο γιά μᾶς, μά τὸ ἔργο πού πιδ πολύ λογάριαζε, και μπορεῖ και τὸ χαρακτηριστικώτερο ἔργο τοῦ Λασκαράτου, εἶναι τὸ πεζογραφικὸ βιβλίον χαρακτήρων : «Ἴδου ὁ ἀν- θρωπος». Ἐκεῖ πού ἀγνάντια του ὁ Βαλαωρίτης μετ τὴ φτερωτὴ φαντασία του, μετ τὴν ἀρματωλικὴ του ὄρμη, και μεγαληγορία, φιλοκοινωνήτος, αἰσιδόξος, μετ τὰ δάκρυα στὰ μάτια και τὸ χαμόγελο στὸ στό- μα, καλοπροαίρετος, ἀνοιχτόκαρδος, μετ τὴν ἀγκα- λιά του πάντα ἔτοιμη γιά νά κλείσῃ κάποιονε μέ- σα της, νοικοκύρης, ἀρχοντας, βουλευτής, πολιτευ- τής, μετ τὸ βίος του, μετ τὴν ξεχωριστὴ του θέση στὸν κόσμω, ἀκουσμένος, τιμημένος, ἀνακατωμένος κ' ἐκεῖνος σὲ ἀγῶνες και σὲ πόλεμους, μά πάντα σὲ ἀγῶνες ἔθνικους και πατριωτικούς, και τέτοιους, πού και μετ τὴν ἀποτυχία και μετ τὸν κατατρεμὸ δέν

ἐξευτελιζοῦν και δὲ ρίχνουνε στὰ σκουπίδια τὸν ἀν- θρωπο, σάν τὰ ζητήματα πού ἔπαιρνε στὴ ράχη του ὁ ἰδιότροπος Κεφαλλονίτης· ἐξεναντίας· τέτοιοι πό- λεμοι εὐκόλα κάνουν ὄνομα και δοξάζουν. Ὁ Βα- λαωρίτης τιμοῦσε, και μετ τὸ παραπάνω, τὸ ποιη- τικὸ του ἔργο· και ξεσποῦσε σὲ λυρικά ξεφωνητά, ἐ- κει πού ὁ Λασκαράτος ξεθύμακνε μετ εἰρωνεῖες και μετ φαρμακερὰ ἐπιγράμματα. Ὁ Βαλαωρίτης, πεζο- γράφος, μετ ὄλες τίς πολῦτιμες πληροφορίες πού μᾶς δίνουν τὰ ἱστορικά του ψαξίματα, δυσκολοχώνευτος σήμερ' ἀπὸ τὴ γλώσσα του κι ἀπὸ τὸ ὕφος, ζωη- ρὰ σφραγισμένα μετ τὴ βούλα τοῦ λογιωτατισμοῦ· και τί παράξενο! τοῦ Λογιωτατισμοῦ πού μετ τὴν ἴ- δια του τὴ γλώσσα τὴ λογιωτατιστικὴ ἔ ἀθάνατος ἐπικὸς τοῦ «Διάκου» και τοῦ «Φωτεινοῦ» τὸν ἔστη, σε πλάϊ μετ τὸν Τοῦρκο και τὸν παράδωκε στὸ ἀνά- θεμα! Ὁ Βαλαωρίτης, ποιητής, κοινωνικός, πολι- τικός, ρητορικός. Ὁ Λασκαράτος, λιβελλογράφος, πάντα κρεμώντας τὸ ζουνάρι του γιά καυγᾶ, ἀντι- κοινωνικός, πολεμικός, αἰρετικός. Μά πάλε, τί πε- ριέργω! Ξεγναντεύεις τώρα στὸ βάθος τοῦ καιροῦ τίς δυὸ τοῦτες, περασμένες, μά παντοτεινὲς γιά κάποιους ἀνθρώπους πού ζοῦνε μετ τὴ σκέψη, ζωὴ, και στο- χάζεσαι : ἡ ζωὴ τοῦ Ἁγιομαυρίτη ἐμμελῆ, μετ ὄλη της τὴ νιότη και τὴν κίνηση και τὴ λεδεντιά, μετ ὄλη τὴ βροντόραχη και τὴν πρᾶσινομένη ποίηση πού σκόρπισε γύρω μας, εἶναι κάτι συνετό, μετρημέ- νο, δέξιο, νοικοκυρεμένο, μπροστὰ στὴ ζωὴ τοῦ Λη- ξουριώτη κοροῖδευτῆ και καυγατζῆ, μετ τὰ γυμνά, τὰ τσουχερά, τὰ πειραχτικά, και τὰ πεζὰ τὰ λό- για· μπροστὰ στὴ ζωὴ τὴν πάντα ἀτκίριαστη, μονα- χική, ἀφιλιώτη, διωγμένη, κατατρεμένη, ἀφωρισμέ- νη, τρικυμισμένη, πληγωμένη ἀπὸ λογιῆς ἠθικῆς και ὄλικῆς στενοχώριες. Και νά οἱ ὄροι ἀναποδογυρίζου- νται. Μπορεῖ νά ποῦμε πῶς ὁ Λασκαράτος τὴν ἔξη- σε τὴ ζωὴ του πιδ πολύ μετ τὴν ὑπέροχη τρέλλα και μετ τὴν ἀτυχία τοῦ ποιητῆ. Ὁ Βαλαωρίτης μετ τὴ γνώση και μετ τὴν ἐπιτυχία τοῦ πεζοῦ. Τὰ δυὸ μεγάλα ἐπεισόδια της ζωῆς και τῶ θουῶν, καθὼς μᾶς τὰ λένε μετ λεπτομέρειες οἱ βιογράφοι τους, εἶ- ναι, γιά τὸ Λασκαράτο, ἡ γνωριμιὰ του μετ τὸ Μπάϋρον· γιά τὸ Βαλαωρίτη ἡ συνέντευξή του μετ τὸ Γλάδστονα. Ἔτσι τὸν κεφαλλονίτη σατιριστὴ σά νά τότε μάτιασε ὁ σατανικός κι ἀποκηρυγμένος ἀπὸ τὸν κόσμω Μαφρέδος· τὸ λευκαδίτη ποιητὴ σά νά τότε βλόγησε ὁ πατριαρχικός και ὕμνολογημένος κυ- βερνήτης δημοριστής.

*

Ἡ συντροφιά τοῦ Βαλαωρίτη και τοῦ Λασκαρά- του δέθηκε στὰ 1859. Βάσταξε, καθὼς φαίνεται, ζωηρὴ και γερή, ἴσα μετ τὰ 1863. Ἀπὸ και ἀρχι-

νά και ξεφτιρίζει. Φανερόνεται πάλι στὰ 1871 και σέρνει τὴ ζωὴ τῆς Ἰσα μὲ τὰ 1872. Ἀπὸ κει καὶ πέρα δὲ δείχνονται σημάδια τῆς θὰ πῆρε τέλος σὰν ὅλα τοῦ κόσμου ἐδῶ κάτω. Μὰ τὰ σημάδια ποὺ ἄφησε εἶναι μαρτυρικὰ ποὺ σημαίνουν. Ἡ συντροφιά τούτῃ δούλευε μὲ γράμματα ἀλλασμένα μεταξὺ Βαλαωρίτῃ καὶ Λασκαράτου. Τὰ γράμματα τούτα (φαίνεται πὼς δὲ θὰ εἶναι ἐλέγκληρη ἢ ἀλληλογραφία) δημοσιεύονται στὸν πρῶτο τόμο τοῦ «Βίου καὶ τῶν Ἔργων» τοῦ Βαλαωρίτῃ τῶν ἐκδομένων στὴ Βιβλιοθήκη Μαρασλή στὰ 1907 ἀπὸ τὸν κ. I. A. Βαλαωρίτῃ, τὸ γιὸ τοῦ ποιητῆ, μὲ τὸν τίτλο: «Ἀλληλογραφία μετὰ τοῦ Ἀνδρέου Λασκαράτου.» Τὰ τυπωμένα γράμματα εἶναι, δώδεκα τοῦ Βαλαωρίτῃ, καὶ ἑπτὰ τοῦ Λασκαράτου. Σὰς συσταίνω νὰ τὰ διαβάσετε. Θὰ δῆτε μπροστά σας νὰ σὰς ξαναίγουνται σὰ χεροπιστάτες οἱ καρδιῆς δυὸ ἀνθρώπων ποὺ ἀντιπροσωπεύουν μιὰ περίοδο τῆς διανοητικῆς ἱστορίας μας· ἔτσι ἀφρόντιστ' ἀλληλογραφώντας ὁ καθένας θὰ σὰς δώσῃ μιὰ ἰδέα τοῦ χαρακτήρα του, μιὰ εἰκόνα τῆς ψυχῆς του πιστότερη καὶ καθαρότερη κι ἀπὸ τὴν ἰδέα καὶ ἀπὸ τὴν ψυχὴ ποὺ ἀγωνιζόμεσθε νὰ αἰστανθοῦμε καὶ νὰ δράξουμε ψάχνοντας μέσα στὰ καθεαυτὸ λογοτεχνήματά τους. Γι' αὐτὸ κλεισθῆναι μεγάλο νόημα τὰ γράμματα τῶν ἀνθρώπων ποὺ ξεχωρίζουνε μὲ τὴ σκέψη καὶ μὲ τὴν ἐνέργεια, καὶ ἀνυπολόγιστα βοηθῆνε τὴν κριτικὴ τέχνη κ' ἐπιστήμη, τὴν κριτικὴ ποὺ δὲν εἶναι κι αὐτὴ παρὰ μιὰ δοκιμὴ ψυχολογικῆς ἔρευνας ἀπάνου σ' ἔργα καὶ σὲ πρόσωπα. Στὰ 1859 ὁ Βαλαωρίτῃς εἶταν ὡς τριανταπέντε χρονῶν. Ἀσφουστεφανωμένος ποιητῆς τῶν «Μνημοσύνων», καὶ μαζί ἀντιπρόσωπος τῆς Λευκάδας μέσα στὴ Βουλὴ τῶν Ἑφτανησιῶν, ἕνας ἀπὸ τοὺς πρῶτους φλογεροὺς διαλαλητῆς τῆς Ἑνωσῆς καὶ τοὺς πρωτοστάτες τοῦ ριζοσπαστισμοῦ, ἔτοιμο κρατῶ καὶ τὸ νέυ του μακρόστιχο ποίημα τὴν «Κυρὰ Φροσύνη», καὶ μιλεῖ γιὰ κείνη, σ' ἕν' ἀπὸ τὰ γράμματά του, σὰν πατέρα εὐχαριστημένος ἀπὸ τὴν ὁμορφιὰ τοῦ νεογέννητου παιδιοῦ του, χαϊδευτικά, πανηγυρικά, ὑπερβολικά. Ὁ Λασκαράτος, δεκατρία χρόνια μεγαλύτερος ἀπὸ τὸ Βαλαωρίτῃ. Στὰ 1859 εἶχε ὡς τὴν ὥρα στημένους πολλοὺς καυγάδες, εἶχε ὑποφέρει κατατρεμοὺς, κατηγορίες, δίκαιε, καταδίκαιε, ξενιτεμοὺς. Βρίσκοταν, καθὼς φαίνεται, πολὺ στενοχωρημένος. Μὰ πάντα ὁ ἴδιος. Ἀλύγιστος. Δὲν πιστεύει μήτε στὰ τραγούδια τοῦ τασήμαντα, μήτε στὴν περιμενόμενη τὴν Ἑνωσῆ. Μήτε ποὺ βλέπει μὲ καλὸ μάτι τὴν πολιτικομανία τοῦ φίλου τοῦ Βαλαωρίτῃ, ποὺ τοῦ γίνετ' ἐμπόδιο στὴν καθεαυτὸ, καθὼς πιστεύει, δουλειὰ του, στὴν ποίηση. «Ἐνα μεγάλο ἐπικὸ ποίημα—ἔγραψε κάπου—ἤθελε ἀθα-

ναίσει τὸ Βαλαωρίτῃ. Μὰ ἡ ἐποχὴ μας εἶναι ὅλη πολιτικὴ. Καὶ προτιμοῦμε νὰ βρεθοῦμε γιὰ κάμποσες ἡμέρες ἀνάμεσα σὲ κάμποσους γλιθῶδες ἀντιπροσώπους, παρὰ νὰ δουλέψουμε γιὰ νὰ δώσουμε τοῦ πνεύματός μας ἀναλογίες μεγάλες σ' ἐκείνον τὸν κλάδον ὅπου εἶν' ὁ δικός μας καὶ ποὺ ἤθε' κάμει ἀθάνατη τὴν ἐνθύμησή μας.» Ὁ Λασκαράτος, στὰ 1859, ἄρχισε νὰ βγάξῃ τὸ «Λύχνον», ἐφημερίδα ποὺ στάθηκε κ' ἐκείνη ὕστερ' ἀφορμὴ γιὰ νέες ἱστορίες καὶ γιὰ νέα παθήματα.

Ζήτησε ἀπὸ τὴν Κεφαλλονιά γιὰ τὴν ἔκδοσὴ τῆς τῆ βοήθεια τοῦ Βαλαωρίτῃ στὴν Ἅγια Μαύρα. Τὸν παρακαλεῖ νὰ τοῦ γράψῃ συντρομητῆς. Ὁ Βαλαωρίτῃς, μὲ ὅλο τὸ φόρτωμα, μὲ ὅλη τὴν πείρα ποὺ εἶχε πὼς συντρομητῆς γράφονται στὸ Ρωμαίικο, μὰ δὲ συνηθίζουν ὅμως νὰ πλερώνουν, δέχεται γενναιοκάρδα νὰ βοηθήσῃ τὸ σεδαστὸ φίλο του· καὶ τοῦτο πρωτόδικον ἀφορμὴ στὴν ἀνταπόκρισή τους κ' ἔτσι γίνηκεν ἡ συντροφιά τους. Εἶναι ἀλήθεια πὼς ὁ Βαλαωρίτῃς περισσότερες ἐλπίδες γιὰ συντρομητῆς τοῦ δίνει παρὰ ποὺ τοῦ κάνει συντρομητῆς. Ὁ Λασκαράτος τὸν εὐχαριστεῖ γιὰ τὴς ἐλπίδες· μὰ ὁ Βαλαωρίτῃς τοῦ δίνει νὰ καταλάβῃ μ' ἕνα τραμαχτικὸ παράδειγμα: «Μοῦ ἔγραψε ὁ Νιώτης νὰ τοῦ κάμω συνδρομητῆς διὰ ἕνα του βιβλίου.—Τοῦ ἔκαμα δώδεκα. Ἔρχονται τὰ ἀντίτυπα. Τὰ στέλνω. Μοῦ τὰ κρατᾶν καὶ μοῦ μὴνᾶνε μὲ τὸ δούλο μου νὰ τὰ πληρώσω, καὶ μοῦ τὰ δίνουνε. Ἐστοίχιζε ἕνα σελίνι τὸ κάθε ἀντίτυπο. Ἐπλήρωσα σὰ γαϊδαροῦ.»

Μιὰν ἄλλη σπουδαιότερη ἀφορμὴ ποὺ βάσταξε τὴν ἀλληλογραφία τῶν ποιητῶν μας εἶναι ἡ ἐξίξις. Ὁ Λασκαράτος βουλήθηκε νὰ τυπώσῃ τὰ ἔως τότε ἀτύπωτα ποιήματά του. Μὰ τὰ εἶχε χάσει. Ἐξάφνα μαθαίνει πὼς βρίσκονται, χειρόγραφα σὲ δυὸ τόμους, στὰ χέρια τοῦ Βαλαωρίτῃ, ἀγνωστο πὼς. Ἀρχίζουνε διπλωματικὰ παζαρέματα, γιὰ τὴν ἀνακάλυψή τους πρῶτα, γιατί τὰ εἶχε χαμένα κι ὁ Βαλαωρίτῃς, καὶ γιὰ τὴν παράδοσή τους ὕστερα στὸ συγγραφέα τους. Πράγματα δύσκολα. Τὰ χειρόγραφα ἀνεύρετα. Ἐπὶ τέλους, νὰ τα θαμμένα σὲ μιὰ γωνιά τῆς βιβλιοθήκης τοῦ Βαλαωρίτῃ. Μὰ ὁ ποιητῆς τους τὰ θέλει νὰ τὰ διορθώσῃ πρὶν τὰ τυπώσῃ, καὶ νὰ τοὺς βγάλῃ ὅλα τὰ ἄσμενα καὶ τὰ παρὰ πολὺ ἐκδιάντροπα λόγια ποὺ τὰ εἶχε παραγεμισμένα. Ντρέπεται νὰ τὰ παραδώσῃ στὸν κόσμο ξεστηθασμένα. Μὰ ὁ φύλακῆς τους δὲν τοῦ τὰ ἐμπιστεύεται. Ἔχει τὴ γνώμη πὼς πρέπει νὰ τυπωθοῦν ἄγγιχτα. Δὲ θέλει νὰ τοῦ δώσῃ χέρι, καθὼς λέει, γιὰ νὰ τὰ χαλάσῃ. «Ἐχω κ' ἐγὼ λίγη πείρα εἰς τὴν ποίηση, τοῦ γράφει ὁ Βαλαωρίτῃς (23 Μαρτίου 1863), καὶ γνωρίζω ὅτι εἰς τὸ εἶδος εἰς τὸ

έποσον σὺ εἶσαι ἔξοχος, ἐννοῶ τὰ σατιρικά, δὲν ἔμπορεῖ κανεὶς νὰ ἀποφύγη κάποια πράγματα.» Καὶ προστρέχει στὰ παραδείγματα τοῦ Ἄριστοφάνη καὶ τοῦ Λουκιανοῦ γιὰ νὰ τὸν πείσῃ νὰ φήσῃ τοὺς στίχους του ἀκαθάρστους. Ἡ ἱστορία αὐτῆ βράσταξε ἀπὸ τὰ 1861 ὡς τὰ 1871, τῆ χρονιά πού τέλος πάντων εἶδανε τὸ φῶς τὰ «Στιχοουργήματα» τοῦ Λασκαράτου, κοσκιτισμένα, κ' ἐδῶ κ' ἐκεῖ παραγομισμένα μὲ ἀποσιωπητικά, ἔπου τοὺς λείπουν οἱ στίχοι. Δὲν ξέρω ἂν ἔχασε πολὺ μὲ τὰ καθαρίσματα τούτα ἢ σατιρικὴ ἄμορφιά, μὰ δειχνεται καὶ μὲ τούτο ἢ ἔγνοια πού εἶχε τῆς κοσμικῆς ἠθικῆς ὁ ποιητῆς πού θὰ τὸν ἐβλεπε τότε σὺν ἀνήθικο ὁ γύρο του κόσμος.

*

Μὰ ἡ συντροφιά τοῦ Βαλαωρίτη καὶ τοῦ Λασκαράτου, ἀπάνου ἀπ' ἔλα τᾶλλα, στάθηκε καρπερὴ σὲ κάτι πού ξεχωριστὰ μᾶς γνοιάζει. Ἔδωκε ἀφορμὴ τοῦ Βαλαωρίτη νὰ γράψῃ τῆ δημοτικῆ γλῶσσα καὶ στὸν πεζὸ λόγο. Καὶ νὰ ἡ δύναμη τῆς συντροφιάς. Ὁ Βαλαωρίτης ἄνθρωπος γυρισμένος πρὸ πολὺ στὸν τριγύρο του κόσμου, δὲν μπορούσε ἀπὸ μόνο τὸ σπρώξιμο τοῦ ἐσωτερικοῦ ἀνθρώπου, νὰ θεωρήσῃ, τὸν καιρὸ ἐκεῖνο, καὶ νὰ πραγματοποιήσῃ τὴν ἰδέα μᾶς, σὲ ὅλο τῆς τὸ πλάτος. Ἐπὶ τὸ ἠθέλαν ὁ Βηλαρᾶς, καὶ ὁ ἀσύγκριτος Σολωμός, Μὰ ὁ Βαλαωρίτης εἶταν ἄνθρωπος μεγαλόκαρδος.

Μόλις πλησίασε πρὸς τὸ Λασκαράτο, συμπάθωντας τὸν ἀπὸ μᾶς ἀρχῆς καὶ θαυμάζοντάς τον, αἰστάνεται πῶς τραδιέται ἀπὸ τὸ παράδειγμά του. Ἔβλεπε κι αὐτὸς πρὸς μιὰν ἀλήθεια πού ἀνυψώνει. Τὴν ἀλήθεια ἐκείνη τὴν ἔζησε καὶ τὴν κήρυξε, γράφοντας καὶ καλλιεργώντας τὴν ποίηση. Ἀκολοθεῖ μιὰ παράδοση προχωρημένη στὸν καιρὸ του, πού τοῦ εἶχε γίνει πίστη. Μὰ τὴν ἀλήθεια τῆς γλωσσικῆς ἰδέας, ἔσο καὶ ἂν συλλογιζέται κι αὐτὸς πῶς εἶναι τετράπλευρος ὁ κύκλος τῆς, τὴν κλεῖ στὰ σύνορα μόνο τοῦ ἔμμετρον λόγου. Σὺν κοινωνικὸς ἄνθρωπος καὶ σὺν πολιτικὸς πού εἶτανε, δὲν μπορούσε παρά, γιὰ πρακτικὸς λόγους, νὰ σταματήσει ἐκεῖ πού σταμάτησε. Μὰ μὲ τὸ Λασκαράτο, ἢ ψυχολογία του ἀλλάζει. Αἰστάνεται πρῶτα κι ἀπ' ἔλα, τὴν ἀνάγκη, γράφοντάς του, νὰ τοῦ κρατήσῃ συντροφιά σωστῆ, καὶ στὴ σκέψη καὶ στὴ γλῶσσα. Μ' ἕναν ἄνθρωπο, σὺν τὸ Λασκαράτο, πού δὲν παίρνει συμβιβασμούς, δὲν μπορούσε νὰ γίνῃ ἀλλιότικα. Καὶ μαζί, μ' ἕναν ἄνθρωπο σὺν τὸ Λασκαράτο, αἰστάνεται τὴν ὑποχρέωση νὰ τοῦ δικαιολογήθῃ γιὰτὶ ἔγραψε στὸν πεζὸ του λόγο λογιωτατίστικα. Καὶ νὰ ὁ Βαλαωρίτης ἀπολογούμενος. Στὸ γράμμα του πρὸς τὸ Λασκαράτο (3 τοῦ Ὀχτώβριου

τοῦ 1859) νὰ πῶς μιλεῖ ἀπὸ τὴν ἀφορμὴ τῆς ἀτύπωτης ἀκόμα «Κυρὰ Φροσύνης» του: »Ἦναι γραμμένο στὴ δημοτικὴ μᾶς γλῶσσα. Ἐπροσπάθησα μάλιστα τώρα ἔσο ἡμπέρεσα νὰ τὴνε κανονίσω, νὰ τὴν πλουτίσω καὶ νὰ τὴν ὑψώσω καὶ νὰ δείξω ὅτι εἶναι ἀρκετὴ νὰ ἐκφράσῃ ὅλα τῆς ψυχῆς τὰ πετάσματα. Καμμία φορὰ ἢ ὁ στίχος ἢ τὸ εἶδος τῆς ἰδέας μὲ ὑπεχρέωσε νὰ παραβῶ τὸν κανόνα, ἀλλὰ πολὺ σπανίως. Τὰ πεζὰ εἶναι γραμμένα εἰς γλῶσσαν λογιωτατίστικην. Καὶ σοῦ ζητῶ συμπάθειο διὰ τοῦτο μου τὸ ἀμάρτημα. Ἀλλὰ ἠθέλησα νὰ ἀποφύγω τὴν κατηγορίαν ἔσοὺ κάμνουνε εἰς τοὺς Ἑβραίωνους, λέγοντας ὅτι γράφουμε τὴν γλῶσσα τοῦ λαοῦ, γιὰτὶ δὲν γνωρίζουμε τὴν ἄλλην.» Τὸ ἐπιχείρημα τοῦτο, ἀπόλυτα ἐξεταζόμενο, μπορεῖ νὰ μὴ φανῇ ἀρκετὸ γιὰ νὰ δικαιολογήσῃ ποιητῆ τῆς ἀξίας καὶ τῆς λεβεντιάς τοῦ Βαλαωρίτη. Καὶ ἔμωξ. Ἀνάγκη σχετικὰ νὰ τὰ κρίνομε κάποια ζητήματα κρατώντας τα πρῶτ' ἀπ' ἔλα στὸ ἴστορικὸ τους τὸ ταίριασμα, σὺν κάποιες εἰκόνες πού γιὰ νὰ νοιώσουμε τὴν τέχνη τους δὲν πρέπει νὰ τίς ξεκρεμάσουμε ἀπὸ τὸν τοίχο πού στέκονται, μῆτε νὰ τίς βγάλουμε ἀπὸ τίς κορνίζες τους. Καὶ ὁ κριτικὸς νοὺς πρὶν ἐκδώσῃ καταδικαστικὸς ἢ ἀθωωτικὸς φατράδες, πού δὲν εἶναι τούτο ὁ καθ' αὐτὸ προορισμὸς του, πρέπει πρῶτ' ἀπ' ἔλα νὰ **καταλαβαίνῃ**, νὰ μπαίνῃ μέσα στὸ νῆμα, καὶ νὰ ξηρὰ ὕστερα ἐρχονται τᾶλλα. Ὁ Βαλαωρίτης, σύμφωνα μὲ τὸ φιλοκοινωνικὸ του φρόνημα, καὶ μὲ τὸ χαρακτήρα του, δὲν μπορούσε νὰ πάῃ πάρα πέρα. Βρίσκεται ταχτοποιημένος μὲ τὸν ἑαυτὸ του.

Μὰ ἔχι. Δοκίμασε ἀκόμα κ' ἕνα ζήτημα πέρα, γενναίωτο. Στις 25 τοῦ Ἀλωνάρη τοῦ 1863 διαλύθηκε ἡ Διοδέκατη Βουλὴ τῶν Ἰονίων. Ὁ Ἄγγλος Ἄρμοστης προκήρυξε νέες ἐκλογές γιὰ νάρθη ξεπίτῃδες νέα Βουλὴ καὶ νὰ ψηφιστῆ ἐπίσημα ἢ ἔνωση ἀπὸ τὴ Βουλὴ τῆς Ἑβραίωνους. Ὁ Βαλαωρίτης, φυσικὰ, ὑποψήφιος βουλευτῆς μὲ τοὺς ριζοσπάστες στὴν πρώτη γραμμῆ. «Ἦναι ἀξίον ψυχολογικῆς παρατηρήσεως, παρατηρεῖ ὁ βιογράφος του, ὅτι ὁ Βαλαωρίτης κατὰ τὴν ὑπερτάτην ταίτην στιγμῆν, ἀπευθυνθεὶς πρὸς τῆς ἐκλογῆς διὰ προκήρυξεως πρὸς τὸν Λεικάδιον λαόν, ἔγραψε αὐτὴν ἐν τῆ δημοτικῆ γλῶσσῃ. Μετὰ δὲ τὴν νίκην, οὐχὶ ὡς συνήθως αἰσθηλατοῦμενος ὑπὸ τοῦ ἐθνουσιακμοῦ καὶ μετὰ βιασότητος, ἀλλὰ μετὰ γλυκειᾶς ἡρεμίας καὶ εἰς γλῶσσαν δημοτικὴν, ὠμίλησε πρὸς τὸν λαὸν κηρύττων τὸ εὐαγγέλιον τῆς γενικῆς ἀγάπης καὶ τῶν ὑπὲρ πατρίδος θυσίων.» Τὰ δυὸ τούτα σύντομα αὐτοσκεδιάσματα τοῦ ποιητῆ, εἶναι σωστὰ ἁρματωτικά ἔργα, πράξες τιμῆς ἐμπνευσμένες· ὁ λόγος τοῦ πολιτευόμενου ὑψώνεται μέσα σ' αὐτὰ ἰσότημος

μέ τὸ στίχο τοῦ ποιητῆ, καὶ κάποια λόγια τοὺς μέ-
σα βραβαίνουσι καὶ λάμπουσι πολὺ διαφορετικὰ καὶ ἀπὸ
σελίδες ἄλλες τῆς σημερινῆς πάντα, μὰ φτιασιδωμέ-
νες ἀπὸ τὰ καθαρεισοῦσάνια πασαλείματα πεζο-
γραφίας του. «Τὰ ἔλιγα λόγια ποῦ θὰ σὰς πῶ —
λέει στὴ δημηγορίᾳ του πρὸς τὸ λαὸ τῆς Δευκά-
δας—εἶναι λόγια χαρᾶς... Ἄλλο δὲν ἀκούω ν'
ἀντηχᾶν εἰς τὴν ἀκοή μου παρὰ τὸ γενναῖο καρ-
διοχτύπι ἐνὸς λαοῦ, ὃ ὅποιος σηκώνεται ἀπὸ τὸν
τάφο διὰ νὰναπνεύσῃ τὸν ἀέρα τῆς ἐλευθερίας. Ἰ-
δοὺ διατὶ σὰς ἐμιλῶ καὶ εἰς τὴ δημοτικὴ μας γλῶσ-
σα, καὶ ἄφρα κατὰ μέρος τὴν καθαρεισοῦσα. Εἴ-
ναι ἡ γλῶσσα ὅπου λαλεῖ ὁ μικρὸς καὶ ὁ μεγάλος,
ὁ πλούσιος καὶ ὁ φτωχός, ὁ πεπαιδευμένος καὶ ὁ ἀ-
μαθής, εἶναι ἡ γλῶσσα ὅπου βγαίνει ἀπὸ τὰ φυλ-
λοκάρδια καὶ ὅπου ὁ καθέννας ἀπὸ ἡμᾶς τὴν ἔμαθε
βυζαίνοντας τὸ γάλα τῆς μητρὸς του. **Ἡ γλῶσσα
τοῦ πεπαιδευμένου εἶναι πλασμένη μετὰ τὴν στά-
χτη καὶ μετὰ τὰ κόκκαλα τῶν πεθαμένων. Ἡ
γλῶσσα τοῦ λαοῦ εἶναι ζυμωμένη μετὰ τὸ αἷμα
καὶ μετὰ τὴν ψυχὴ τῶν ζωντανῶν Ἑλλήνων.** Ἐχει
προζύμι πόνους ἀτελεύτητους, ἐλπίδες ἀθάνατες, καὶ
τὸ γαλάχτισμά της εἶναι συνθεμένο μετὰ δάκρυα, μετὰ
ἴδρωτα καὶ μετὰ χολή.» Ἐξέφωτο γαλαξίου οὐρανοῦ μέ-
σα στὸν ἀπελπιστικὰ σταχτερὸν ὀρίζοντα τῆς καθαρ-
εισοσολογίας. Καὶ δὲν εἶναι μόνο ἡ ὠραία ἐκείνη
στιγμὴ τῆς ἐπιτυχίας μετὰ τὴν ἑνωσὴ ἀγνάντια, ἡ
«ὑπερτάτη στιγμή», καθὼς τὴν ὀνομάζει ὁ βιογρά-
φος τοῦ ποιητῆ, ποῦ ξεκλειδώνει ἔτσι λαβέντικα τὰ
χεῖλη του σὲ μιὰ γερή, σὲ μιᾶ ἱερῇ ἑομολόγησι.
Στὰ 1863. Εἶναι ὁ καιρὸς ποῦ ἀλληλογρα-
φοῦσε συχνὰ πυκνὰ μετὰ τὸν ἀποκηρυγμένο σατυρικὸ
τῆς Κεφαλλονιάς. Τὸ παράδειγμα τοῦ Λασκαράτου
φανερῆ. Ἡ δύναμις τῆς συντροφιάς.

*

Μὰ ἡ δύναμις τούτης, ὅσο ζωηρὰ καὶ ἂν ἀστραφε-
μέσα στὴν ψυχὴ τοῦ μαζὶ ποιητῆ καὶ πολιτευτῆ
Βαλαωρίτη, δὲν ἄφρα σημάδια βραχῆ καὶ συγγρα-
τητά. Στὰ 1867 δημοσιεύσαν ὁ «Διάκος», τὸ ἐμ-
πνευσμένο ἀπὸ τὰ ἔθνικα ἰδανικὰ ἀριστοῦργημα. Καὶ
ἡ ποιητικὴ καὶ ἡ γλωσσικὴ τέχνη τοῦ ἔργου σὺν
κλασσικὰ μέσα σ' αὐτὸ δουλεύονται. Στὰ πολυσελί-
δα προλεγόμενα καὶ σημειώματα τοῦ ἔργου τούτου,
τὰ πεζογραφικὰ, ὅμοια σὰ στὴν ἐντέλεια δουλεύε-
ται, ὁλότελα χωρισμένη ἀπὸ τὴν ποιητικὴν τοῦ γλώσ-
σα, ἡ γλῶσσα ἡ σχολαστικὴ. Πολὺ διαφορετικὰ ὁ
Λασκαράτος ἀπὸ μιᾶς ἀρχῆς εἶδε, σημάδεψε, καὶ
χτύπησε τὸ κκὸ τοῦ σχολαστικισμοῦ. Ἀπὸ μιᾶς
ἀρχῆς μπῆκε ἀσφαλτα στὸ νόημα τῆς γλωσσικῆς ἰ-
δέας, καὶ δὲν ξαναβγήκε. Μέτρησε ὄλο τῆς τὸ πλά-
τος, δοκίμασε τὸ βάθος τῆς ὄλο. Στὸ Λασκαράτος ὁ

ἄνθρωπος ὁ ἐσωτερικός, ὁ *ψυχάνθρωπος*—συχωρέ-
στέ μου τὸ νεολογισμὸ τοῦτο — ἔστεικε πολὺ πῶ
ἀπάνου ἀπὸ τὸν ἄνθρωπο τὸν ἐξωτερικός· καὶ πολε-
μώντας ἀνοιχτὰ τὸ κοινωνικὸ, κατὰ τὴ γνώμη του,
φέμα, ἤξερε καὶ ἀδίσταχτα νὰ κλωτσᾷ καὶ τὴν κοι-
νωνικὴ τὴν ἀνάγκη, ὅταν εἶταν ἀταξιαστὴ μετὰ τὴ
συνείδησή του. Καὶ γι' αὐτὸ τίς πῶ πολλὰς φορὰς
παραμερίζονταν καὶ ἀπόμεινε στὸ περιθώριο τῆς κοινο-
νίας, ἕνας, μόνος, κριτής καὶ τιμητής τῆς κοινωνίας
ἐκείνης. Στὰ 1845, —μαθαίνουμε ἀπὸ τοὺς βιογρά-
φους του, — γιὰ νὰ πλουτίσῃ τὴ γλῶσσα του καὶ
γιὰ νὰ μορφώσῃ ὕψος ταξιδεύει στὴν Κρήτη, μετὰ
σκοπὸ νὰ συνάξῃ τὰ δημοτικὰ τραγοῦδια. Πιστεύει
πῶς ἡ γλῶσσα τοῦ Ἐρωτόκριτου εἶναι κατάλληλη
καὶ γιὰ τὴν ποίησι καὶ γιὰ τὴν πεζογραφία. Ἐπι-
χειρεῖ μιὰ κοπιαστικὴ περιήγησι στὸν Πειραιᾶ, στὴν
Ἀθήνα, στὴν Κόρινθο, στὴν Πάτρα, στὸ Μισολόγγι,
στὴ Σύρα γιὰ νὰ μελετήσῃ στοὺς τόπους ἀπάνου τὴ
δημοτικὴ γλῶσσα. Μὰ γύρισε μουδιασμένος, ἀπο-
γοητεμένος, μὰς λένε, γιὰτι παντοῦ ἤρε λογιωτά-
τους. «Ὅπου μιλεῖ γιὰ τὴ γλῶσσα, τὰ λέει ὀρθὰ κο-
φτά. Βλέπει τὸ ζήτημ' ἀπὸ τὰ 1845 ὅπως ἐμεῖς τὸ
βλέπουμε, ὅστερ' ἀπ' ὄλα τὰ ξετυλίματα ποῦ δέ-
χτηκε. Ὁ λόγος του δείχνει κάποτε τὴ σκληράδα,
τὸ γυάλισμα καὶ τὴν κόψη ἐνὸς ἀκονισμένου μαχαι-
ριοῦ. «Ἡ ἀφυσικότητα — γράφει στὴ Στιχομυθική
του—εἶναι ἡ μανία τῶν ἀποπλανημένων λογιωτά-
των, ἡ δυστυχία τοῦ ἐλληνικοῦ ἔθνους. Ἴκκεινο τὸ
ἔθνος δὲν εἶναι πρωτοριμένο γιὰ νὰ μείνῃ ἐλευθε-
ρο, ὅπου οἱ λόγοι ἔχουν ἀρχὴ τους νὰ μιλοῦνε σὲ
τέτοιο τρόπο μπερδεμένο...» «Τὸ πνεῦμα σή-
μερα τῆς Ἑλλάδας—γράφει προσφητικὰ στὸ **Προβό-
διμά** του ὁ πρόλογος τῶ Στιχομυθικῶν του τῶν
τυπωμένωνε στὰ 1871 — κοιμᾶται ὕπνο βαθύ, καὶ
δνειρέβεται νὰ τρώῃ κολοκύθα ὠμά. Ἐπειδὴ ὁ λο-
γιωτατισμὸς ἀντιτὰ του σθγεῖ καὶ νεκρώνει τὰ πνεύ-
ματα, καὶ σεις εἴσθε — ἀποτεινεται πρὸς τὰ ἔργα
του—ἀπὸ τὰ λίγα ποῦ δὲ λογιωτατίζουσι. Ὅταν
τὸ πνεῦμα τῆς Ἑλλάδας, ὅταν τὸ Ἑλληνικὸ πνεῦμα
ξυπνήσῃ, καὶ ξυπνήσῃ ὄχι πλέον λογιωτατιστικὸ,
ἀλλὰ ἐλληνικὸ πνεῦμα, καὶ ἐλευνολογήσῃ καὶ τὸν
καιρὸ τὸ χαμένο, καὶ τὸ χαρτὶ τὸ χαλασμένο τὸ τό-
σο δὲ θὰ εὔρη παρὰ κάποια λίγα γραμμένα στὴ
γλῶσσα του, μεταξὺ τῶν ὁποίων καὶ σὰς καὶ τού-
τη εἶναι καὶ θέλει εἶναι—σημειῶναι μετὰ τὴν ἀλύγιστη
αὐτοκαταφρόνησή του—ἡ μόνη φιλολογικὴ σας ἀ-
ξία.» Μὰ ὄχι σὰ νὰ συνέρχεται κάπως, ὁμολογεῖ
πῶς οἱ στίχοι του ἔχουν κάποιαν ἀξία. «Λένε κάτι
γιὰ τὸ χαρακτῆρα τῆς ἐποχῆς μας.» Καὶ θὰ λά-
βουν καὶ μιὰ τρίτη ἀξία· θὰ βοηθήσουν «νὰ ξυπνή-
σῃ λίγο πρωτότερα—εἶναι τὰ ἴδια του λόγια — τὸ
ἀρχαῖο ἐκεῖνο ἐλληνικὸ πνεῦμα ποῦ κοιμᾶται τῶρα

στά κανονικά μνήματα τοῦ μαρμαρένιου λογιωτατισμοῦ· νὰ ξυπνήσῃ ἀπὸ τὸ θανατικὸν ὕπνο του καὶ νὰ ντροπιᾶσῃ τοὺς λογιώτατους ἐχθροὺς τοῦ ἔθνους· οἱ ὅποιοι προσποιούμενοι νὰ μιλοῦν εἰς τὸ ἔθνος σὲ γλῶσσα καλλίτερη ἀπὸ τὴ δική του, μιλοῦνε καὶ γράφουνε σὲ γλῶσσα πού τὸ ἔθνος δὲν ἐννοεῖ, καὶ μένει ἀδίδαχτο, καὶ ἀμαθές, καὶ βάρβαρο, καὶ ἀκολούθως προδομένο ἀπὸ αὐτούς.»

Ὁ Λασκαράτος ὑπηρετοῦσε τὴν ἰδέα μὲ τὸ σφώτερο τρόπο πού μπορεῖ κανεὶς νὰ δουλέψῃ γιὰ μιὰν ἰδέαν· μὲ τὸ παράδειγμα. Διαλαλοῦσε τὸ δίκιο τῆς δημοτικῆς πέρα ὡς πέρα καὶ τὴν ἔγραφε πέρα ὡς πέρα. Ἀδιάφορο πῶς δὲν παρουσιάζ' ἢ γλῶσσα του, ἀνάκατη, μὲ στοιχεῖα, τότε κάπως ἀποκλειστικὰ χρησιμοποιοῦμενα ἀπὸ τὴν κοινότητα τοῦ τόπου του, τότε κάπως ἀβασάνιστα παρμένα ἀπὸ τὴν καθαρῆς, δὲν παρουσιάζει τὴν ἐπιστήμη καὶ τὴν ἁρμονία τῆς δημοτικῆς· μας καθὼς πρωτοπρόβαλε μὲ τὸ «Ταξιῖδι» καὶ πῆρε δρόμο ὕστερ' ἀπὸ τὸ «Ταξιῖδι.» Σήμερα ἡ γλῶσσα μας γραφόμενη, κατὰ τὸ σύστημα τοῦ Λασκαράτου, εἶναι κάτι πού μᾶς πάει πίσω. Τὸν καιρὸ ἐκεῖνο ἡ γλῶσσα τοῦ Λασκαράτου ἔτρεχε μπροστά· ἔσπερνε τὸ σπόρο τῆς ζωῆς κ' ἔριχνε θεμέλια γιὰ παλάτια. Ὁ συγγραφέας τῶ «Καραχτήρων», τοῦ «Λύχνου», τῆς «Στιχορρηκτικῆς» καὶ τῆς «Ποιητικῆς» καὶ τῶ «Στιχορρηγμάτων» πρέπει νὰ τιμηθῇ ὡς ἕνας ἀπὸ τοὺς πρῶτους μεγάλους προψυχρικοὺς ἀπόστολους τῆς Ἰδέας.

*

Πολὺ πρὶν παραμελημένα μεταχειρίζεται τὴ δημοτικὴν ἰδέαν τὸ Βαλαωρίτης. Ἰσχυρομένως, μὲ ἄλλο τὴν καλὴν τὴν θέλησιν, νὰ γράψῃ μιὰ γλῶσσα, ἀκόμα καὶ ἀφρόντιστα σὲ γράμματα, πού ὡς τὰ τότε δὲν τὴν εἶχε μεταχειριστῆ (στὴ γυναικία του καὶ στοὺς δικούς του ἔγραφε πρὶν πολὺ ἰταλικὰ), στολισμένος μὲ τὰ ἑλληνικὰ τὰ γράμματα ἀπὸ δασκάλους σὺν τὸν Οἰκονομίδη, τὸν περιφρημοστὸν καιρὸ του ἑλληνιστῆ, γυμνασμένος μὲ τὸ παραπάνου σὲ μεταχειρίσασθαι τῆς καθαρῆς, πολυγράφος, πεζογράφος καὶ ρήτορας μέσα στὴ Βουλῆ, λογομάχος, χάνει συχνὰ πυκνὰ τὰ νερά του μέσα σὲ δημοτικισμό, συχνὰ πυκνὰ τὰ θολώνει· τὰ νερά τῆς δημοτικῆς μὲ ἀνωφέλευτους λογιωτατισμούς, συχνὰ πυκνὰ ξεχνιέται σὲ καθιερωμένα τοῦ γραφοῦ λόγου, καὶ σὲ τέλος φαίνεται σὰ νὰ τὴ βραβεῖται τὴ δημοτικὴ· σὲ πρὶν στερνά του γράμματα φηγουράρει ξανά ἢ καθαρῆς μαγερεμένη μὲ ἀραιὴν σάλτσα λασκαρατικῆ. Καὶ ὁμοίως εἶναι ὁ ποιητὴς πού ἀγωνίζεται νὰ κανονίσῃ, καθὼς λέει, τὴ γλῶσσα στὴν ποίησιν, καὶ πού ζωηρὰ αἰσθάνεται σὺν κάτι ἀπαραίτητο, τὴν ἀνάγκην

τοῦ κανονισμοῦ τῆς γλώσσας, καθὼς τὴν αἰσθάνθηκε τὴν ἀνάγκην τούτη τόσο καὶ τόσο ποιητὴς μαζί καὶ γλωσσολόγος, καὶ γι' αὐτὸ μεγάλοι, ἀνάμεσα στοὺς αἰῶνες. Καὶ τί παράξενη τοῦ κανόνα ἢ μοῖρα, καὶ πῶς ὄλα ἐδῶ κάτω σχετικὰ πρέπει καὶ νὰ ζητᾶζονται! Μὲ τὸν κανόνα ὁ σκολαστικὸς τὴ σαβανώνει τὴ γλῶσσα. Μὲ τὸν κανόνα ὁ ποιητὴς τὸ στερεώνει τὸ γλωσσικὸν περπάτημα, λυτρώνοντάς το ἀπὸ τὸ τρίκλιμα τοῦ μεθυσμένου. Τὸν κανόνα πού κοίταζε νὰ ἐφαρμώσῃ στὴν ποίησίν του ὁ Βαλαωρίτης, δὲν μπορούσε τότε νὰ τὸνε φανταστῆ γιὰ τὴν πρόβλάν του. Αἰτία τοῦ κακοῦ ὁ μέγας τύραννος, ἢ Συνήθεια. «Ἡ συνήθεια πού καὶ τῆς φύσης τὴ καλοῦπι μπορεῖ νὰ τᾶλλάξῃ», κρᾶζει στὸν «Ἀμλέτο» τοῦ ὁ Ποιητῆς, καὶ ὕστερ' ἀπὸ κείνον ποιητὴς καὶ ψυχολόγοι καὶ φιλόσοφοι, ὕμνολογώντας ἢ ἀναθεματίζοντας τὴ δύναμιν τοῦ τύραννου. Ὁ Βαλαωρίτης ὅσο εἶτανε συνηθισμένος νὰ σκαρώνῃ τὰ δημοτικὰ σὲ στίχο, καὶ τὰ λογιωτατιστικὰ σὲ πεζὰ, τόσο εἶταν ἀσυνήθιστος στὴν ἄλλη τὴ δουλειά. Μῆτε παράδοσιν ξεχωριστὴν μπροστὰ του, μῆτε συγκρατητὰ παραδείγματα. Καὶ ὁμοίως ἀπὸ τὸν ἀνθρώπου κρέμεται, φτάνει νάχη γνώμη, θέλησιν καὶ ὑπομονή, νὰλλάξῃ τὸ ρέμα τῆς συνήθειας, νὰ κάμῃ τὸν ἴδιο τὸν τύραννο, μὲ τὴν ἴδιαν τὴ ζωῆν τοῦ χεριοῦ του, βοηθὸ καὶ σύμμαχο μᾶς Ἀλήθειας καὶ μᾶς Ἀγάπης. Ὁ Βεργωτῆς, πατριώτης τοῦ Λασκαράτου, ἕνας ἀπὸ τοὺς πρῶτους φροτισμένους, μᾶς σχεδὸν ἀγνωρίστους ὁπαδοὺς τῆς γλωσσικῆς ἰδέας, μᾶς σημειώνει σ' ἕνα του πεζογράφημα: «Γράψε γράψε, ἔρχονται· λίγο λίγο οἱ χάρες τοῦ Λόγου.» Αὐτὸ τὸ γράψε γράψε, κ' ἐμεῖς ἀγωνιζόμενα, τότε ἀργὰ ἀργὰ, πότε γοργὰ γοργὰ, νὰ βάλουμε σὲ πράξιν σὲ ὄλα τὰ εἶδη τοῦ λόγου· αὐτὸ τὸ γράψε γράψε πρέπει νὰ τὸ κινηθῆναι ὅσοι ἀπὸ μᾶς βᾶσανε κοντοῦ, καὶ νὰ τὸ δοκιμάζου ὅσο μπορούνε μελετημένα καὶ συστηματικὰ· γιὰ μὲ τὸ γράψε γράψε τούτοις ἔρχονται· λίγο λίγο ἔχῃ μόνον οἱ χάρες, μὰ καὶ ἡ Νίκη τοῦ Λόγου. Αὐτὸ τὸ «γράψε γράψε» ἴσα ἴσα τοῦ ἔλειψε τοῦ Βαλαωρίτη γιὰ νὰ δώσῃ καὶ στὸν πεζὸν λόγον δείγματα ἀνάλογα μὲ κείνα τοῦ στίχου του. Μὰ κ' ἔτσι· οἱ χάρες τοῦ Λόγου ξεμυτιζοῦν ἐδῶ κ' ἐκεῖ καὶ μωσκοβολᾶνε μὲ τὴν εὐωδιά τοῦ θυμιοῦ τοῦ βουνήσιου τῆς ἀμελέτητες καὶ βιαστικῆς τοῦ δοκιμῆς. Πῶς μὲ τὸ ξάνοιγμα τῆς γλώσσας του ξανόγει· κ' ὁ ἀνθρώπος, καὶ πῶς κάποια κομμάτια ἀπὸ τὰ γράμματα τοῦ μᾶς δίνουνε κάτι πού σὰ νὰ μὴν τὰ βρῶσκουμε σὲ πολυσέλιδα καθαρῆς οὐσιώδη πεζὰ του! «Κλεισμένος μέσα σὲ γραφεῖο μου — γράφει σὲ πρῶτο του ἀπὸ τὴ Λευκάδα γράμμα, — 12 τοῦ Μα-

γιού του 1859—κάθομαι ανάμεσ' από δυο περίφημες μοιρολογίστρες, τή θειά Λάμπρω και τή θειά Σοφιά, και γράφω έσα τραγούδια είναι συνηθισμένες να λένε εις τους πεθαμένους. Βλέπω έπου ή κοινωνία μας κάθε μέρα εξευγενίζεται και με τον εξευγενισμό της σαρώνει όλα θσα οι πατέρες μας μάς άφησαν και τὰ πετᾶ και τὰ καταφρονεί και δέν τὰ καταδέχεται, και έστοχάστηκα να κάμω τὸ δυνατό μου να γλυτώσω έτι ήμπορέσω από τον εξευγενισμό έπου καταντᾶ να είναι καταποντισμός. Έκραξα λοιπόν αὐτές τές δυο μοιρολογίστρες και άφου έταξα λαγούς με πετραχήλια, ὠ του θαύματος! τές είδα πρώτα να άχνίσουνε, ύστερα να κοκκινίσουνε. Έβριξαν τές πλεξίδες τους εις τήν τραχηλιά τους. Ὁ άνασασμός τους έγινε συχνότερος και βροχή τὰ δάκρυα έρρεαν από τὰ βλέφαρά τους. Έπιδάστηκαν ύστερα με τὰ χέρια και άρχισαν τὸ νεκρικό τραγούδι, τὸ όποιο κάθε λίγο και τὸ έσυντρόφευαν με βρειούς στεναγμούς και με παράπονα.» Κ' εξακολουθεί ὁ ποιητής τήν ζομολόγησή του ένθουσιαστικά και διαχυτικά: «Έγώ έκανα τὸ μέρος του πεθαμένου και έστεκα προσεχτικῶς και έγραφα στίχους, με τήν αλήθεια, ωραιότατους και έπου ήθελε φέρουνε τιμή και δόξα εις τὸ μεγαλήτερο ποιητή.»

*

Πρέπει να σταματήσω. Δέν άγγιξα παρά λιγοστά σημεία της άξιοσπούδαχτης αὐτης ανταπόκρισης. Μας συσταίνω, άνίσως έχετε καιρό, άνίσως κάποια περιέργεια ξύπνησε μέσα σας, να περάσετε μόνοι σας προσεχτικώτερα τις λιγιστές σελίδες του «Βίου και των Έργων» του Βαλαωρίτη που γνωρίζονται με τζνομα «Κείμενα εις πεζόν λόγον ένδημόδει.» Μπορεί να σας δοθῆ άφορμή, να στοχαστήτε για λογής άντικείμενα και της πολιτικής και της φιλολογίας και της φυσιογνωμίας, γενικώτερα, του καιρού εκείνου, έδῶ και μισός αιώνας, και της ζωής, και της ψυχής, και του χαρακτήρα τῶ δυο εκείνων, ταιριασμένων τότε, με σε πολλά άταίριαστων ποιητών, και τρανών πρόδρομων της μεγάλης μας Ίδέας, της γλωσσικής. Και μπορεί και τούτο άκόμα να στοχαστήτε και να συμφωνήσετε μαζί μου σε τούτο: Ὅποιος θέλει με νοῦ και με καρδιά να δουλέψῃ για τὸ πνευματικό μας τὸ ξανάνησιμα, που άνίσως δε στέκεται παραπάνου, με στέκεται ίσα ὀλότσα στην πρώτη γραμμῆ με τήν πολιτική μας τήν άνόρθωση και μάλιστα πάει πιό μακριά από τούτη ὀποιος θέλει με νοῦ και με καρδιά να δουλέψῃ για τὰ ιδανικά της σκέψῃς και της τέχνης, πρέπει να μιμηθῆ τον ποιητή: Είτε στο γραφείο του κλεισμέ-

νος, είτε στους δάλοιοιχτους άγνάντια ούρανούς, με ρυθμίση τὸ έργο της δικής του της ψυχῆς, όσο και άν ξεχωρίζῃ από τή γύρο της άτομική και άνυπότακτη ψυχή του, με ρυθμίση τὸ έργο του σύμφωνα με τὸ καρδιοχτύπι μάς μεγάλης συντροφικής πνοής, λαϊκής, ένθικής, άνθρώπινης. Ἀς άκούῃ τὸ μυρολόγι της θειά-Λάμπρας και της θειά-Σοφιάς. Ένας φιλόσοφος είπε πως ή καλλιτεχνική απόλαψη σα να πεθαίνῃς είναι και σα να ανασταίνεσαι σε μίαν άλλῃ ζωή. Πρώτα, σαν πεθαμμένος με στέκεται ὁ μακαριστός εκείνος δουλευτής, και κλειώντας μέσα του σα μουσικό θέμα τὸ λυπητερό, με και για τούτο βαθυστόχαστο, τραγούδι της θειά-Λάμπρας και της θειά-Σοφιάς, που μου φαντάζονε σα δυο Μοιρες με μυστηριακά και με ύπονοητικά όνόματα, με ανασταίνεται ύστερα—ξετυλίγοντας τὸ έργο του— μέσα στο έργο του. Θα είναι, σάλλήθεια, ωραιότατο, και θα τὸ φέρῃ τιμή και δόξα, σαν εκείνες που χαιρέται ὁ μεγαλήτερος ποιητής.

ΚΩΣΤΗΣ ΠΑΛΛΑΜΑΣ

ΘΑΛΑΣΣΙΝΕΣ ΙΣΤΟΡΙΕΣ

ΤΟΥ ΧΑΡΟΥ ΠΑΙΔΙ

Έχει άμετρον καιημόν ὁ Νάρος, με τὸ Γιώργου μας ὁ καιημός είναι από εκείνους που ξεχνιούνται. Έφτᾶ χρόνια έζησε ὁ Γιώργος μαζί έφτᾶ χρόνια τυραννισμένα, από μιᾶ ζωή που τὸ ζωογονούσε, μόνο για να τὸ σιγανομαραίνει τᾶδερφάκι μας. Και τον αγαπούσαμε όλα τᾶδέρφια τὸ Γιώργο μας, ὁ ένας πιό πολύ από τον άλλο, γιατί είτανε παιδί της Ἀγάπης: Ἀπό τὸ συμπαθητικό άγριασμένο προσωπάκι του, τήν αδύνατη με καθυρή φωνούλα του, τὸ μικροκαμωμένο από τήν άρρώστια σωματάκι του, ως τή σπάνια και παραφύση έξυπνάδα του, είτανε παιδί της άγάπης και τὸ Χάρου ὁ Γιώργος μας. Και τον αγαπούσαμε ὅλοι πολύ, με απ' ὅλους πιό πολύ και τετράδιπλα, ὁ πατέρας μας: είτανε έννιά μήνες που ὀρφανέψαμε από τήν πολυαγαπημένη μάνα μας κι ὄλη του τήν άγάπη τήν είχε για τὸ ύστεροναίδι του που έμεινε άχάϊδευτο. Εκείνη, τή χρονιά πριν να φύγῃ με τὸ καράδι του μάς είπε:

— Τὸ Γιώργο και τὰ μάτια σας, παιδιά μου, έσὺ που είσαι πιό μεγάλος, είπε σ' έμένα, τώρα που δέν έχετε μητέρα, να φροντίξῃς για ὄλους, κ' ένα παραπάνω για τὸ Γιώργο», και ὁ πατέρας μου βουρκωμένος έσχυσε και τον φίλησε πρώτο: έπειτα βιαστικά, βιαστικά άγκάλιασε κ' έμας τὰ πέντε μουραφορεμένα παιδιά του, και γύρισε κατά τή θύρα να φύγῃ για να μη προφτάσουμε και δούμε τὸ δα-